

G S F

Marmara Üniversitesi
Güzel Sanatlar Fakültesi

1. Uluslararası İSTANBUL

TEKSTİL SANATI-TASARIMI SEMPOZYUMU

17-20 Ekim 2012

Marmara Üniversitesi Sultanahmet Rektörlük Binası

İSTANBUL

Sanat, Zanaat ve Tasarım Ürünü Olarak Keçeler

Yrd. Doç. Ülkü Akça Tokatlı*, Arş. Gör. Semra Gür**

Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Sanat, Zanaat ve Tasarım Ürünü Olarak Keçeler

Özet

Keçeler, üretildiği elyafın keçeleşme özelliğinden yararlanılarak doğrudan elyaftan elde edilen bir tekstil ürünüdür. Bu nedenle elyafın ipliğe dönüştürülmesinden önce bilindiği varsayılmaktadır. Diğer tekstil üretim yöntemleri olan dokuma ve örmeden farklı olarak, ipliğe, dolayısı ile eğirme ve dokuma için gerekli olan araç-gereç ve teknolojilerine gereksinim duymadan önce kullanılmış olduğu düşünülebilir.

Antik dönemin üç boyutlu kuğuları, yapıldığı dönemin estetik zevkini de yansıtan keçeden yapılmış erken plastik sanat örnekleridir. Dönemin kültür dünyasının izlerini taşıyan bu arkeolojik buluntunun anlambilim açısından zengin ifadeleri konuyla ilgilenen araştırmacılar için de verimli olmuştur. Orta Asya'da ortaya çıkan bu erken arkeolojik dönem buluntuları, Anadolu, Ön Asya ve Britanya'da bulunmuş olan farklı kültürlerle ait taş işçiliği örnekleri ve yazılı kaynaklarda yer alan bilgiler, keçenin Çin'den İskandinavya'ya geniş bir coğrafyada kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Tarihte birçok alanda (barınma, giyinme, inanç sembolleri) yer almış keçeler, diğer tekstil ürünleri gibi günümüze doğru kendi teknolojik evrimini yaşamıştır. Erken çağlardan beri gerekli birçok üretim, sanatçılar ve zanaatkarlar aracılığıyla sürmüştür. Ortaçağ'da esnaf örgütleri içinde keçecilerin yer alması, keçe üretiminin Anadolu'da da benzer zamanda yaşadığını gösterir. Döneme ait hamam planlarında yer alan keçelik bölümleri bunun kanıtıdır. Üretimlerin insan emeğinden fazlasını gerektirdiği, teknoloji ve endüstrinin geliştiği dönemlerde de keçe yapımı için benzer gelişmeler söz konusudur.

Tasarım kavramından söz edilmeye başlanan endüstri devrimi ve sonrasında, keçelerin farklı kullanım alanlarına (şapka, yer döşemesi, kumaş vb.) yönelik teknoloji de geliştikçe keçe yapım ve kullanımı süregelmiştir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında keçelerin; sanat nesnesi, zanaat ürünü ve de tasarım ürünü olarak tarihin ilk dönemlerinden günümüze kullanılageldiğini görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Keçe, Sanat, Tasarım, Tekstil, Zanaat.

*Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Küçükçamlıca Acıbadem 34660 Kadıköy, İstanbul. 02163262667, ulkuakca@yahoo.com

**Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Bölümü, Küçükçamlıca Acıbadem 34660 Kadıköy, İstanbul. 02163262667-1411, semra.gur@marmara.edu.tr, semragur@hotmail.com

Felts As Art, Craft And Design Products

today.

Abstract

Felt is a textile product directly produced with fibre with the help of the felting characteristic of fibre. That's why it is estimated that felt was known before fibre was turned into thread: It can be thought that different from the other textile methods named weaving and knitting, felt was used before tools and techniques to thread and so to spinning and weaving were needed.

Three-dimensional swans in ancient times are the examples of early plastic art made with felt, which also reflect the esthetic taste of their own period. The rich expressions in terms of semantics or these archeological findings carrying the cultural traces of their own period have been so fertile also to researchers interested in this subject. These early archeological period findings unearthed in the Middle Asia, the samples of stone craft belonging to various cultures found in Anatolia, Front Asia and Britain, and information in written records all show us that felt was in a very large geography from China to Scandinavia.

Like other textile products, felt having taken its place in various areas such as housing, wearing and belief symbols in history has evolved from the past to today. Since ancient times, most production needed has been going on by means of artists and craftsman. The fact that felt craftsman took their places in the unions in the Medieval times shows that felt making lived in also Anatolia in the same period. The felting areas in the bath plans belonging to the same period again are also the evidence of this fact. Also in the periods in which production needed much more than human labour, and technology and industry improved, same developments to make felt have been of necessity.

During and also after the Industrial Revolution, in which the term design was begun to talk about, and as the technology to make felt to various areas such as hat, flooring or cloths has improved, felt production and usage have continued.

In the light of the information above, we can see that felt has been used as an art object, as a craft and design product from the early periods of history to

Key Words: Felt, Art, Design, Textile, Craft.

1. Giriş

İnsanoğlunun keçe yapımını elyafı iplik haline getirmeden önce bildiği varsayılmaktadır. Çünkü keçe; üretildiği elyafın keçeleşme özelliğinden yararlanılarak, doğrudan elyaftan elde edilen bir tekstil üründür. Diğer tekstil üretim yöntemleri olan dokuma ve örmeden farklı olarak; ürünün ortaya çıkabilmesi için eğirme, bükme, iplik yapma v.b. hazırlık işlemleri ve bunları uygulamak için gerekli teknolojinin bulunmasından önce biliniyor olduğu düşünülebilir. Tarihin ilk tekstil üretimi sayılabilecek keçeler, günümüzde hem insan gücü, hem de teknoloji yardımı ile hala üretilmektedir.

Günümüzde de birçok kullanım alanında yer bulan keçeler; yaşam koşullarının değişimi ile gereksinimler ve bunları karşılayan teknoloji gibi etkenler de değişmektedir. Buna bağlı olarak üretim biçimi de evrim geçirmiştir.

A. Tarihçe

Bilindiği gibi tarihte tekstil ürünleri yalnız doğrudan elde edilen elyafı ile üretiliyordu. Ancak iklim koşullarına dirençli olmayan bu tür materyallerin ekşi derecelerdeki soğuk gibi koruyucu etkenler dışında günümüze ulaşması olanaksızdır. Bu nedenle dönemlerinin günlük yaşamından sahnelerin betimlendiği ve materyal özellikleri nedeni ile günümüze ulaşabilmiş taş işçiliği örnekleri araştırmacılara bilgi vermektedir. Örnekleme gerekirse, Herodot'un yazılı olarak aktardığı keçe pers başlıkları¹ döneme ait kabartmalardaki, tanrı-kral betimlemelerindeki figürlerde bulunan başlıklarla örtüşmektedir (Resim 1). Yine bu çağlarda yaşadığı bilinen Hitit uygarlığına ait Yazılıkaya buluntularında da benzer betimlemeler bulunmaktadır (Resim 2).

Resim 1. Nemrut Dağı, Pers-Part Dönemi.

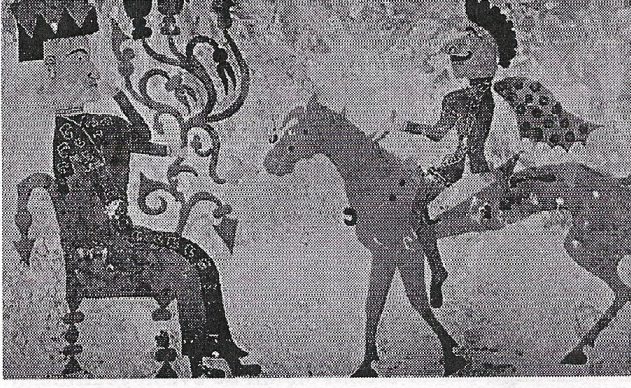

Resim 2. Yazılıkaya, Hitit.

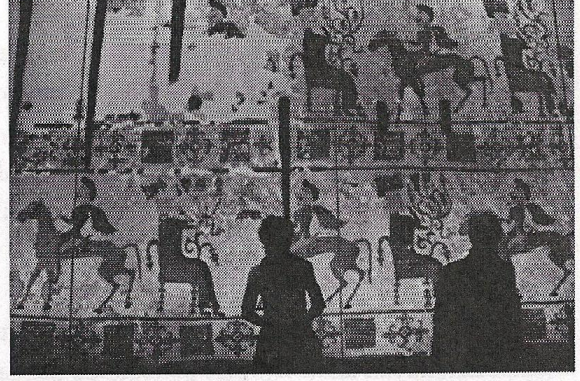
1929 yılında Altay bölgesinde yapılan kazılarda ulaşılan buluntulara ait raporlar ise 1947 yılında yayınlanmıştır. Belirtildiğine göre buluntular, İ.Ö. V.-IV. yy.'a aittir.² Rusya Hermitage Müzesi'nde sergilenen buluntular arasında yer alan duvar askısı (Resim 3,4), eyer (Resim5) eyer örtüsü (Resim 6) gibi nesneler üzerinde yer alan betimlemeler dönemin sanat anlayışını yansıtır. Çok figürlü mitolojik manzaraların resimsel ifadesi, anlambilim kapsamında değerlendirilebilecek veriler içermektedir.

¹Topbaş, A., Seyirci, M., "Keçecilik ve Batı Anadolu'da Bazı Keçecilik Merkezleri" II. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu.

²Barkova, "The Pazyryk Felts", Halı, is. 113, p.74.

Resim 3. Pazırık, Duvar Askısı Detay.

Resim 4. Pazırık, Duvar Askısı.

Resim 5. Pazırık, Eyer.

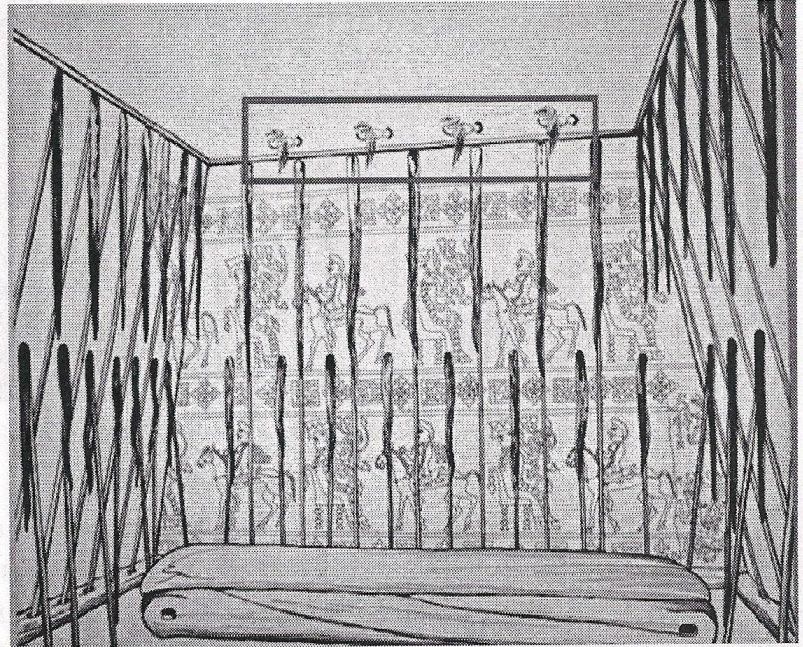

Resim 6. Pazırık, Eyer Örtüsü.

Sözü edilen diğer örnekler gibi üç boyutlu kuğular da dönemin keçeden yapılmış plastik sanat ürünleridir (Resim 7, 8).

Resim 7. Pazırık, Kuğu.

Resim 8. Pazırık, Çadır Rekonstrüksiyonu.

Bu tarihi buluntular keçelerin erken dönemlerden günümüze dek birçok yaşam alanı (barınma, giyim v.b.) için kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu’da, Selçuklular döneminde Konya’da yaşamış olduğu belirtilen Mevlana ve kurduğu Mevlevi tarikatı üyelerinin de, törenleri sırasında keçe başlık ve keçe hırka giydiği bilinmektedir.

Tarihte birçok uygarlığa yurt olmuş Anadolu’da keçe kullanımı ve keçe yapımını XV. yy.’a ait mimari yapılardan izleme olanağımız bulunmaktadır. Bu dönemde yapılmış hamamlarda yer alan “keçelik” bölümleri, keçe yapımının kurumlaştığını kanıtlar.³ Bu bilgiler üretimin yerleşim merkezlerine, şehirlere doğru geliştiğini, yerleşik üretim alanlarının oluştuğunu göstermektedir. Batı uygarlığında da zanaat üretimi dönemidir.⁴

Osmanlılarda saraya ait belgeler, saray için çalışan esnaf örgütleri hakkında bilgi verir. Bu esnaf toplulukları içinde keçeciler ayrı bir grup oluşturur. Saraya bağlı atölyelerde yazlık ve kışlık olmak üzere üretim yapılmaktadır. Bu esnafın İstanbul’un Fethi’nden o güne dek keçe yaptığı belirtilmektedir. Osmanlı padişahları, şehzadeleri ve yeniçerilerinin keçe başlıkları bu zanaatkârların ürünleridir.

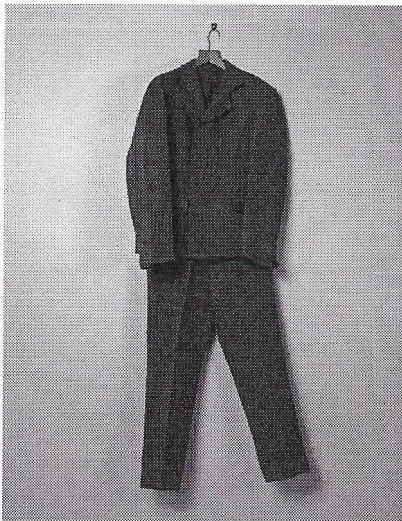
Saray ve İstanbul dışında Edirne, Akhisar, Manisa, Tire, Bursa, Bilecik, Afyon, Konya, Urfa gibi birçok merkezde keçe atölyeleri bulunduğu yazılı kaynaklardan ve günümüze dek babadan oğula yaşayan atölyelerden anlaşılmaktadır.

Yakın yüzyıllarda batıda da durum farklı değildi. President of Internatoinal Feltmakers Association M. E. Burkett’in “The Art of the Felt Maker”⁵ adlı kitabında, Britanya keçe şapka kuruluşlarının gelişiminin anlatıldığı bölümde durumun orada da benzer olduğunu anlarız.

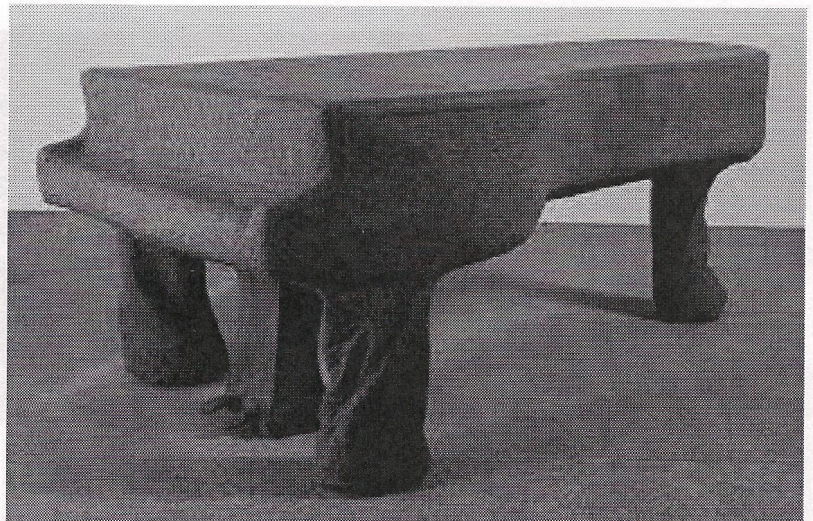
II. Sanatta Keçe

Orta Asya buluntularında gördüğümüz gibi keçe, yalnızca iklim koşullarının çetinliğinden korunmak için değil, anlam ve duygu ifade aracı olarak da dönem insanların yaşam alanında yer almıştır. Çadırın iç çeperlerinde yer alan bezemeler ve kuğu formları bunun göstergesidir. Keçelere renk ve form da verilebiliyor olması geniş kullanım alanlarında yer almalarını sağlamıştır. Yakın tarihe yaklaştıkça keçeleri sanatta benzer işlevde görürüz. Keçeler renk ve biçim verilebilen plastik sanat gerecidir.

Son yüzyıllarda keçe; doğasını anlatan bir işlevde yine karşımıza çıkar. 1960’lı yıllarda kavramsal sanatın öncülerinden Joseph Beuys yerleştirmelerinde keçeyi sıkça kullanır. Beuys için keçe; yaşam, sıcaklık, rahatlık ve güvenlik demektir (Resim 9,10).

Resim 9. Beuys, Keçe Giysi.

Resim 10. Beuys, Piyano.

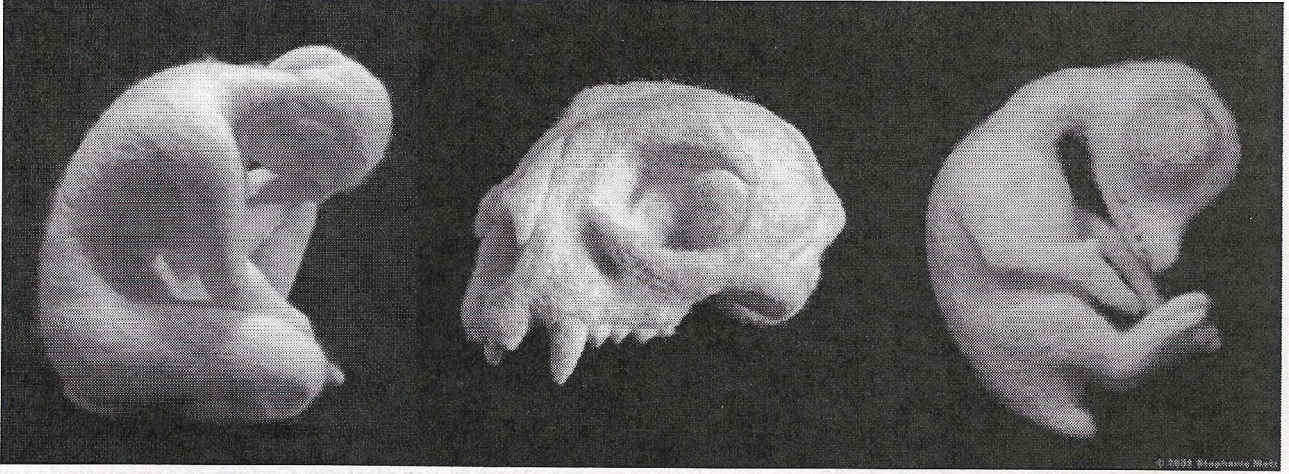
³Önge, M. Y. , 1995, “Anadolu’da XII-XIII. yy. Türk Hamamları”, Vakıflar G. Md. Yayınları, Ankara.

⁴Sennett, R. , 2009, “Zanaatkar”, Ayrıntı Yayınları, s.80, İstanbul.

⁵Burkett, M.E. , 1979 “The Art of The Felt Maker”, Titus Wilson & Son Ltd.

90'lı yıllara gelindiğinde keçeler, birçok açıdan gerekli olan ilgiyi görmeye başlamışlardı. Bu tür çalışmalar yapan sanatçılar ve araştırmacılar kendi topluluklarını oluşturmaya başladılar. Birçok alanda olduğu gibi, bir nesneye ilgi, dünyanın farklı yerlerinde aynı anda oluşabilir. Bu nedenle günümüzde Amerika, Avrupa ve Japonya'da keçe ile uğraşan sanatçılar bulunmaktadır. Avrupa'da, International Feltmakers Association (Uluslararası Keçeciler Topluluğu) adlı kuruluş konuyla ilgili birçok sempozyum ve sergi düzenlemektedir. Bu çalışmalar, yaşam geleneği olarak keçe yapımını sürdüren Orta Asya göçer topluluklarıyla iletişimi geliştirmiş, konu ile ilgili yaşayan uygulamalarla tanışılmasını sağlamıştır. Bu tanışma keçe hakkındaki becerileri de geliştirmiştir.

Keçelerin biçim alabilme özelliğini de kullanan Stephanie Metz keçe heykelcikler yapmaktadır (Resim 11. a,b,c). Bu konuda kendini geliştirmiş olan sanatçının başarılı çalışmaları bulunmaktadır.

Resim 11. a,b,c Stephanie Metz, Figürler.

Keçelerle üç boyutlu çalışmalar yapıldığı gibi, resim de yapılabilmektedir. Sulu boya tekniğine benzer bir teknikle olarak yapılan bu çalışmalar da oldukça başarılı sonuçlar vermiştir. Andrea Hunter'ın bu konudaki çalışmaları örnek gösterilebilir (Resim 12, 13).

Resim 12. Andrea Hunter, Keçe Resim.

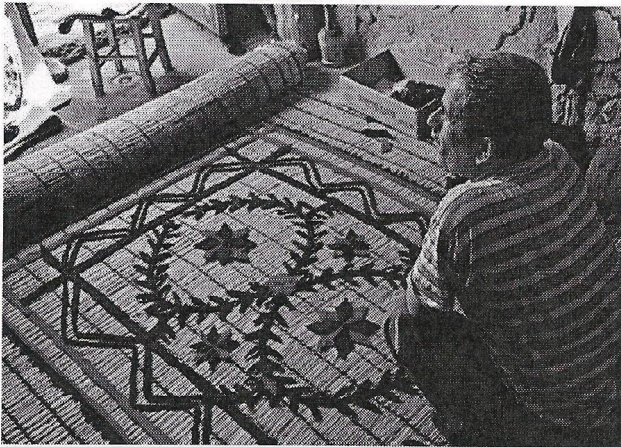

Resim 13. Andrea Hunter, Keçe Resim.

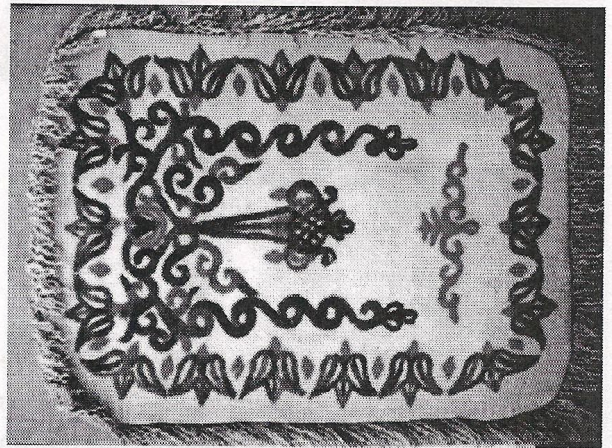
III. Zanaat Ürünü Olarak Keçeler

Kullanım amacına yönelik, maddi işlevleri öncelikli olan ürünler, tarihin ilk döneminden beri ilgili konuda bilgi beceri ve deneyim edinmiş kişiler yani zanaatkârlar tarafından yapılıyordu. İnsanların daha kalabalık topluluklar halinde yaşamaya başlaması, bu ürünlere talebin artması, çalışanların toplu biçimde, iş bölümü yaparak çalışmasını gerektirdi. Dolayısı ile atölyeler oluşmaya başladı. Atölyeler ilk zamanlardan beri kendi hiyerarşilerini oluşturmuştu. İş en iyi yapabilen ve yönetebilenler atölyelerin yöneticisi oluyordu. Batı'nın loncaları ve Anadolu'nu ahi kurumları bu sürecin devamıdır.⁶ Bu süreç aynı zamanda bir kültür aktarım sürecidir. Keçe atölyeleri de bu kadim sürecin mirasçısıdır.

Yukarıda söz edildiği gibi, Anadolu'da keçeciliğin uzun bir geçmişi vardır. Yakın zamana dek mesleği babadan oğula devralan birçok keçe ustası üretimi sürdürmekteydi. Ancak gelişen teknoloji ile makinelerin geliştirilmesi bu alandaki insan becerisine ilgiyi ve gereksinimi azaltmıştı. Günümüzün teknolojisi, makineler aracılığıyla çok sayıda ürüne hızla ulaşmamızı sağlamış olmasına rağmen, bilgi, beğeni ve beceri, başka bir deyişle zanaatkârlık gerektiren ürünlere de gereksinim duyulur. Geçmişten gelen kültüre ve üretim geleneğine sahip keçe ustaları çalışmalarını halen atölyelerinde sürdürmektedir. Afyon'dan Yaşar Kocataş (Resim 14, 15) ve Konya'dan Mehmet Girgiç (Resim 16, 17) bu konuda iki örnektir.

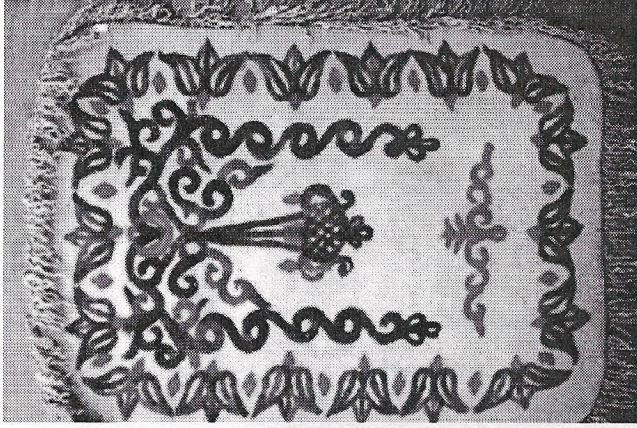

Resim 14. Yaşar Kocataş, Afyon.

Resim 15. Yaşar Kocataş, Afyon, Seccade.

⁶Önge, M. Y. , 1995, "Anadolu'da XII-XIII. yy. Türk Hamamları", Vakıflar G. Md. Yayınları, Ankara.

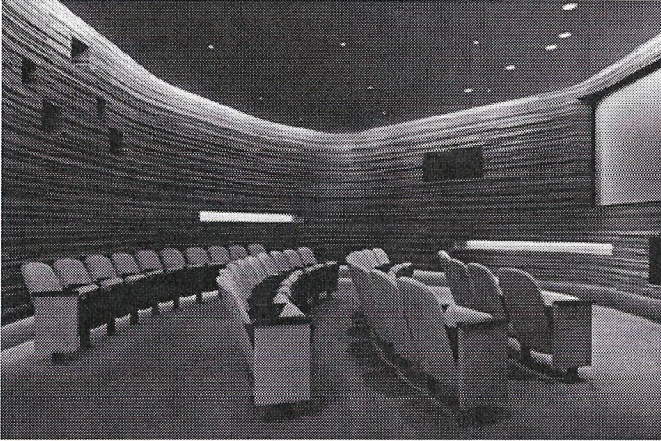
Resim 16. Mehmet Girgiç, Konya.

Resim 17. Mehmet Girgiç, Konya, İşler.

IV. Tasarım Ürünü Olarak Keçeler

XV. y.y.'dan yöresel uygulamaları ile bilinen keçeler günümüzde, hammaddesinden bitmiş ürüne dek tasarlanabilen ürünlere dönüşmüştür. Endüstri devriminden sonra makinelerin geliştirilmesi, keçe yapım biçimlerini de değiştirmiştir. 1960'lı yıllarda iğneleme yöntemi ile sentetik liflerden de yapılan ve hızla üretilebilen keçeler, dilimize 'dokunmamış kumaşlar' biçiminde çevirebileceğimiz non-woven textiles olarak adlandırılmıştır. Bu geliştirilmiş keçeler yalıtım v.b. işlevsel özellikleri nedeni ile tıp, ziraat, jeotekstil, otomotiv v.b. birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. İç mekân tekstilleri de yaygın kullanım alanlarındandır. Isı, ses, toz v.b. için yalıtım özelliği bulunan keçeler, bu alandaki işlevsel ve estetik uygulamaları ile ilgi çekicidir (Resim 18, 19).

Resim 16. Kathryn Walter, Museum of Tolerance, Wosk Salonu.

Resim 17. NY Design Studio Dnor, Sandalye.

V. Sonuç

Günümüzde pek çok sanatçı ve tasarımcı işlerinde keçe kullanmaktadır. Bu uygulamalar içinden kültürel, yapısal ve estetik özelliklerinin vurgulandığı düşünülen çalışmaların görsellerine ağırlık verilmiştir.

Keçe, dokuma ve örme üç temel tekstil üretim yöntemidir. Ülkemiz bu üretim yöntemlerinin tarihin ilk çağlarından günümüze dek uygulandığı bir coğrafyada yer alır. Arkeoloji, tarih, sanat tarihi araştırmaları bunu belgelemiştir. Böyle bir kültürel mirasın mirasçıları olarak; güncel gelişmelerden uzak kalmadan özgün çalışmaların artması sağlanmalıdır. Keçeler, sanat ve tasarım öğretimi yapan kurumlarımızın ilgili dallarının öğrenim programlarında yer almalıdır.

KAYNAKÇA

- Burkett, M.E. , 1979 “The Art of The Felt Maker”, Titus Wilson & Son Ltd.
- Ögel, 1962, “İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi” , T.T.K Yayınları, Ankara
- Önge, M. Y. , 1995, “Anadolu’da XII-XIII. yy. Türk Hamamları”, Vakıflar G. Md. Yayınları, Ankara
- Sennett, R. , 2009, “Zanaatkâr”, Ayrıntı Yayınları, s.80, İstanbul
- Thomas, K., 2002, “Filz” Arnoldsche Helagsanstalt Gmbh.
- Barkova, “The Pazyryk Felts”, Halı, is. 113, p.74
- Böhmer, H., Nomads in Anatolia-Karakoyunlu Yoruks” M.Ü Güzel Sanatlar Fakültesi
- Cole, Thomas, “Chinese Carpets are from the Steppes” Halı, is.67
- Topbaş, A., Seyirci, M., “Keçecilik ve Batı Anadolu’da Bazı Keçecilik Merkezleri” II. Uluslararası El Sanatları Sempozyumu
- www.feltstudio.com, 2010
- www.focusonfelt.co.uk, 2004
- www.stephaniemetz.com, 2012
- turkolicious.files.wordpress.com, 2011